

Sukupuolen sanakirja ja tasa-arvon termistöä (toim. Roosa Pöyhönen 2017)

Kieli heijastaa ja muokkaa todellisuutta. Kielen käsitteiden avulla hahmotamme maailmaa ja sen voimalla voimme myös purkaa alistavia valtarakenteita.

Sanaston tarkoituksena on avata feminismiin ja sukupuolentutkimuksen termistöä. Tasa-arvon, feminismiin ja sukupuolen representaatioiden sanasto on hyvä tuntee, jotta termien niiden käyttö ja tulkinta olisi helpompaa jokapäiväisessä arjessa. Termien tuntemus on myös tärkeää, sillä yleisen tunnettavuuden kasvaessa, samalla myös niiden painoarvo kasvaa.

Feminismi: Yhteiskunnallinen ajattelutapa- tai malli, jossa huomiota kiinnitetään valtasuhteisiin ja niiden vaikutuksiin yhteiskunnassa ja ihmisten elämässä. Feminismi pyrkii purkamaan sortavia ja syrjiviä rakenteita yhteiskunnassa. **Feministisen politiikan** tavoitteena voidaan ajatella yhteiskuntaa, jossa ketään ei syrjitä sukupuolen, uskonnon, etnisyyden, iän tai vakaumuksen takia.

Sukupuoli: Sukupuoli on moninainen ja monitasoinen käsite. Sukupuoli voi tarkoittaa esimerkiksi sukupuolirooleja, naiseuden ja mieheyden sosiaalisia merkityksiä, sukupuolen ilmaisua tai yksilön sukupuoli-identiteettiä. Sukupuoleen liittyy paljon syvään juurtuneita kulttuurisia käsityksiä ja oletuksia. Sukupuolen käsitteen ulottuvuuksia on hahmotettu esimerkiksi seuraavalla jaottelulla:

Biologinen sukupuoli -termiä on käytetty silloin, kun on puhuttu ruumiillisista sukupuolen määrittelyn ulottuvuuksista, kuten anatomiasta, kromosomeista tai hormoneista. Biologinen sukupuoli on määrittynyt kaksijakoisena, vaikka tosiasiaa myös sukupuoleen liitetyt biologiset tunnusmerkit ovat moninaisia ja niiden määrittely muuttunut historiallisesti eri yhteyksissä. Tästä syystä sukupuolen biologisen ulottuvuuden korostaminen on usein harhaanjohtavaa. Monesti voi käyttää mieluummin esimerkiksi termiä syntymässä määritelty sukupuoli.

Sosiaalinen sukupuoli on puolestaan termi, jolla on tarkoitettu niitä rooleja, odotuksia ja merkityksiä, joita sukupuoliin liitetään. Myös sosiaalinen sukupuoli on määritelty usein kaksijakoisena. Kuitenkin nykyään kaksijakoisia sukupuolirooleja ja jaon normatiivisuutta pidetään rajoittavina ja eriarvoisuutta ylläpitävinä.

Juridisella sukupuolella tarkoitetaan henkilön laillista sukupuolta, joka ilmenee henkilötunnuksesta. Juridinen sukupuoli vahvistetaan syntymässä tai sukupuolenkorjausprosessin yhteydessä. Suomessa on tällä hetkellä kaksi juridista sukupuolta, nainen ja mies.

Binäärinen sukupuolikäsitys: eli kaksijakoinen sukupuolikäsitys tarkoittaa ajattelutapaa, jossa sukupuolia katsotaan olevan vain kaksi- naiset ja miehet. **Muunsukupuoliset** kokevat itsensä tämän kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle, sillä he eivät samaistu niistä kumpaankaan.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön omaa kokemusta sukupuolestaan sekä tapaa ilmaista sukupuoltaan esimerkiksi pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuoli-identiteetti ei välttämättä vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta eikä rajaudu vain kahteen juridiseen sukupuoleen. Itse määritelty sukupuoli-identiteetti on suositeltavin tapa ymmärtää yksilön sukupuoli.

Muunsukupuolinen, trans gender: Henkilö, joka ei koe olevansa nainen tai mies, vaan esimerkiksi sukupuoleton, sukupuolirajat ylittävä, niiden ulkopuolella oleva tai monisukupuolinen. On hyvä huomata, että englannin kielessä trans gender-termillä tarkoitetaan yleisesti transsukupuolista, tai transihmistä. Osa ihmisistä on **intersukupuolisia**, eli heitä ei pystytä fyysisten ominaisuuksiensa perusteella tulkitsemaan kummankaan binäärisen sukupuolen edustajaksi.

Lhbtq kirjainyhdistelmä viittaa sekä sukupuoli- että seksuaalivähemmistöihin: lesbot, homot, biseksuaalit, transihmiset, intersukupuoliset ja queerit.

Transsukupuolinen: Henkilö, jonka kokemus omasta sukupuolesta ei vastaa hänelle syntymässä määriteltyä sukupuolta. Useat transsukupuoliset tarvitsevat lääketieteellistä hoitoa, jotta pystyisivät paremmin elämään omassa sukupuolestaan.

Sukupuolinäkökulmalla tarkoitetaan sen tarkastelua, miten asia koskee eri sukupuolia. Sukupuoli on yksi ihmisiä jakava tekijä siinä missä esimerkiksi ikä, asuinpaikka tai koulutustaso, ja siksi se tulee ottaa yhtenä näkökulmana huomioon asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Sukupuolinäkökulma tarkoittaa myös sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamista.

Sukupuolentutkimus on akateeminen ja monitieteinen lähestymistapa, jossa analysoidaan muun muassa sukupuoleen ja muihin eroihin liittyviä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia suhteita. Tutkimuksen kohteena on historiallinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen asema ja niille annetut merkitykset sekä valta. Sukupuolentutkimus tarjoaa tieteellisen ja tiedollisen pohjan tasa-arvotyölle, sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiselle sekä laajemmalle yhteiskunnallisten valtasuhteiden analyysille.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen (englanniksi mainstream) on strategia, jonka avulla sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon edistämisen tavoite sisällytetään kaikkeen toimintaan, esimerkiksi viranomaisvalmisteluun ja päätöksentekoon. Valtavirtaistamisen tarkoituksena on murtaa organisaation sukupuolisokeat menettelytavat ja toimintakulttuuri. Tämä edellyttää jo olemassa olevien toimintatapojen ja käytäntöjen uudelleenorganisointia, parantamista, kehittämistä ja arviointia siten, että sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon edistämisen tavoite saadaan osaksi kaikkea organisaation toimintaa. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen velvoite koskee tasa-arvolain nojalla kaikkia viranomaisia.

Samalla tavoin voidaan ajatella myös **feminismin valtavirtaistamista**, jossa feminismi otetaan mukaan ajatteluun jokaisella yhteiskunnan ja politiikan osa-alueilla, esimerkiksi: feministinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka tai feministinen ilmastopolitiikka.

Sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan kaikkien sukupuolien yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Sukupuolten tasa-arvoon vaikuttavat sukupuolen ohella myös muut yhteiskunnallista eriarvoisuutta aiheuttavat tekijät. Tästä syystä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi tarvitaan nämä risteävät tekijät huomioonottavaa *intersektionaalista* tarkastelua.

Intersektionaalisuus on tarkastelutapa, jossa sukupuolen lisäksi monien muiden tekijöiden katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteetin ja asemoitumisen yhteiskunnallisissa valtasuhteissa. Tällaisia ovat esimerkiksi yhteiskuntaluokka, ikä, etninen tausta, toimintakyky ja seksuaalinen suuntautuminen. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää, että eri tekijöiden vaikutusta yksilön identiteettiin ja asemoitumiseen yhteiskunnassa tarkastellaan risteävästi. Intersektionaalisuus voidaan suomentaa risteävinä eroina tai risteävänä eriarvoisuutena.

Sukupuolisensitiivisyys on eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhutavoissa. Sukupuolisensitiivisyys tai sukupuolietoisuus on myös sukupuolistereotyyppien tunnistamista ja niiden kriittistä arviointia sekä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan perustuslaissa sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Käytännössä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan erityislainsäädännössä tehdyn jaottelun vuoksi syrjimättömyyden ja tasavertaisten mahdollisuuksien varmistamista muun henkilöön liittyvän syyn kuin sukupuolen suhteen.

Yhdenvertaisuuslaissa on säännökset yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämisestä ja syrjinnän kielloista muun henkilöön liittyvän syyn kuin sukupuolen perusteella. Kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen sekä muu henkilöön liittyvä syy.

Tasa-arvolaki eli viralliselta nimeltään laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) kieltää välittömän ja välillisen syrjinnän sukupuolen perusteella ja velvoittaa edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Laki sisältää myös sukupuolivähemmistöjen syrjintäsuojan sekä velvoitteen syrjinnän ehkäisyyn. Tasa-arvolain noudattamista valvovat Suomessa tasa-arvovaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta.

Tasa-arvopolitiikka tarkoittaa niiden poliittisesti valittujen toimenpiteiden kokonaisuutta, joita käytetään toteuttamaan tai tavoittelemaan sukupuolten välistä tasa-arvoa. Tasa-arvopolitiikan painopisteet perustuvat tasa-arvolakiin, hallitusohjelmaan sekä kansainvälisiin ja EU-sopimuksiin ja -lainsäädäntöön. Suomessa hallituksen tasa-arvopolitiikan koordinoinnista vastaa sosiaali- ja terveysministeriön sijoitettu tasa-arvoyksikkö.

Lähteenä on käytetty terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen sukupuolten tasa-arvo keskuksen käsitteiden selityksiä. Käsitteet löytyvät verkosta: <https://www.thl.fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto>. Toinen primäärilähde on Setan sateenkaarisananasto, joka niin ikään avaa sukupuolen termistöjä: <http://seta.fi/sateenkaarisananasto/>. Lisäksi sivulta: https://www.dropbox.com/s/x198rqyo222godo/Setan_toimittajaopas_2016.pdf?dl=0 , saa vinkkejä siihen, kuinka käyttää termejä oikein, esimerkiksi journalistisessa kirjoittamisessa.